

Wierzycielski obowiązek współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania i odpowiedzialność a jego naruszenie

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

Zagadnienie treści zobowiązania, w tym rodzajów praw i obowiązków składających się na tę treść oraz ich charakteru prawnego, jest dość szeroko omówione w piśmiennictwie, podobnie jak kwestia rozkładu tych praw i obowiązków pomiędzy stronami zobowiązania¹. Obowiązki w zobowiązaniu ciążyć mogą także na wierzycielu, a zwłaszcza dostrzega się istotne znaczenie obowiązku dotyczącego współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania. Za sprawą dość ogólnej regulacji zawartej w Kodeksie cywilnym sam ten obowiązek przedstawiany jest również dość ogólnie, podobnie jak i jego zakres. W toku wykładu dotyczącego zobowiązań zwykle jest to szersza bądź węższa, ale raczej wzmianka przy przedstawianiu problematyki wykonywania zobowiązań czy w odniesieniu do zwłoki wierzyciela. W piśmiennictwie również nie poświęca się zbyt wiele uwagi tej kwestii, choć w niektórych komentarzach zaczęła ona być traktowana szerzej. Ma to swoje przełożenie na postrzeganie współdziałania wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązania, które jawi się jako raczej mało znaczące i marginalne, a przy tym występujące sporadycznie. Widoczne jest to dalej także przy próbie analizy zagadnienia odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie zobowiązania, a tym bardziej przy analizie swobody kontraktowej w sferze kształtowania tej odpowiedzialności, która nie cieszy się szerszym zainteresowaniem, zwłaszcza w piśmiennictwie.

Tymczasem wierzycielskie współdziałanie przy wykonywaniu zobowiązania ma charakter powszechny i pojawia się praktycznie w każdym przypadku wykonywania zobowiązania, a przynajmniej w większości z nich. Jest tak za sprawą choćby przyjęcia świadczenia, które można dostrzegać i rozpatrywać w zasadzie w każdym świadczeniu polegającym na pozytywnym zachowaniu dłużnika. Poza tym w zobowiązaniu mogą występować inne zachowania wierzyciela, które dają się zakwalifikować do kategorii współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania. Z typowych i przychodzących na myśl po chwili zastanowienia wskazać można choćby powstrzymanie się od zachowań mogących negatywnie wpływać na wykonywanie zobowiązania przez dłużnika, udzielanie informacji potrzebnych do wykonywania zobowiązania czy umożliwienia dostępu do miejsca wykonywania zobowiązania. Jednak dopiero skierowanie na tę problematykę bardziej wnikliwej uwagi może doprowadzić do uzyskania pełniejszego obrazu tej sfery zobowiązania. Przy czym obraz, jaki jest wynikiem tej analizy, jawi się jako złożony, a czasami niejasny i kłopotliwy.

¹ Zob. choćby *P. Machnikowski*, w: *K. Osajda* (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2020, s. 148–180.

Celem autora niniejszej monografii nie jest przekonywanie, że współdziałanie wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązania jest niedocenianym elementem problematyki zobowiązań i umieszczenie go na należnym mu miejscu. Opracowanie służy głębszej analizie wierzycielskiego obowiązku współdziałania, a zwłaszcza przybliżeniu jego konstrukcji prawnej i związanych z nią problemów, a w odniesieniu do tych ostatnich – podjęcie próby ich rozwiązania. Co istotne, jest to przy tym zabieg zmierzający do stworzenia podstawy do dalszych rozważań i analiz dotyczących problematyki odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie zobowiązania (naruszenie wierzycielskiego obowiązku współdziałania), a także problematyki umownego kształtowania zakresu tej odpowiedzialności. Oba te zadania będą realizowane w kolejnych częściach opracowania.

Wspomnianą złożoność i skomplikowanie wierzycielskiego współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania widać szczególnie przy okazji analizy odpowiedzialności za naruszenie obowiązku współdziałania, a zwłaszcza przy rozważaniach dotyczących swobody kontraktowej w zakresie kształtowania samego obowiązku współdziałania jak i odpowiedzialności za jego naruszenie. Jest to ważny kontekst, ponieważ żeby coś racjonalnie i skutecznie regulować umownie, trzeba w pełni znać przedmiot regulacji. Często, dopiero gdy zaczynamy się zastanawiać nad tym, czy strony mają możliwość umownie zmodyfikować regulację ustawową dotyczącą współdziałania wierzycielskiego przy wykonywaniu zobowiązania albo ją wyłączyć, ujawnia się konieczność pełnego ustalenia poszczególnych kwestii wchodzących w zakres tej problematyki, zastosowanych konstrukcji i ich charakteru prawnego czy charakteru regulacji prawnych je wprowadzających. Spojrzenie zaś przez pryzmat różnych wariantów rozpatrywanych przez strony rozwiązań umożliwia dostrzeżenie poszczególnych elementów w ramach obowiązującej regulacji kodeksowej, które często mogą być pomijane. Przy próbie regulacji umownej mają one szansę zostać dostrzeżone.

Ponadto przydatne jest szersze, systemowe spojrzenie na całość problematyki współdziałania wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązania. Pozwala ono uzmysłowić sobie relacje pomiędzy poszczególnymi elementami regulacji oraz poszczególnymi elementami problematyki współdziałania wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązania. Dzięki temu można poszczególne elementy dostrzec precyzyjniej i w rezultacie lepiej wyodrębnić je od innych, co ma następnie szczególne znaczenie przy umownym kształtowaniu poszczególnych kwestii z tej sfery.

Niniejsze opracowanie jest dopełnieniem obrazu szerszej problematyki, a mianowicie odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania. W monografii „Umowne kształtowanie odpowiedzialności dłużnika za naruszenie zobowiązania w polskim prawie cywilnym”² została szerzej omówiona problematyka odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania przez dłużnika i zakresu autonomii woli stron (swobody kontraktowej) przy kształtowaniu tej odpowiedzialności. Przy okazji tamtych rozważań samorzutnie pojawiały się zagadnienia dotyczące drugiej strony zobowiązania, tj. wierzyciela, jej roli

² P. Konik, *Umowne kształtowanie odpowiedzialności dłużnika za naruszenie zobowiązania w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2019.

w zobowiązaniu, a zwłaszcza w wykonywaniu zobowiązania, znaczenia jej zachowania w tej sferze czy wpływu na odpowiedzialność dłużnika. Niniejsze opracowanie stanowi wkroczenie w tę właśnie sferę, jednak rozważania dotyczące odpowiedzialności dłużnika i jej umownego kształtowania będą często istotnym punktem odniesienia, a także przedmiotem odwołania się. Wpływ na zobowiązanie niektórych rozwiązań umownych dotyczących dłużnika będzie doniosły także w przypadku rozwiązań dotyczących wierzyciela – mogą one w podobny sposób deformować konstrukcję zobowiązania wynikającą z regulacji kodeksowej.

Niniejsze opracowanie składa się ze wstępu, trzech rozdziałów oraz podsumowania. W rozdziale I zostanie przedstawiony obowiązek wierzyciela współdziałania z dłużnikiem przy wykonywaniu zobowiązania na tle innych obowiązków obciążających wierzyciela w zobowiązaniu czy szerzej – na tle konstrukcji zobowiązania. Omawiany obowiązek jest jednym z kilku obowiązków obciążających wierzyciela, a przy tym – z uwagi na rozkład uprawnień i obowiązków pomiędzy obydwoma stronami zobowiązania, co widoczne jest zwłaszcza w zobowiązaniach wzajemnych – nie zawsze jest łatwe oddzielenie obowiązków wierzyciela od obowiązków danego podmiotu jako dłużnika w ramach danego zobowiązania. Szczegółowej analizie zostanie przede wszystkim podane samo pojęcie współdziałania i jego zakres, co pozwoli wyodrębnić tę problematykę od zagadnień związanych z wykonywaniem innych obowiązków wierzycielskich. Ponadto uwaga zostanie poświęcona kryteriom kształtującym zakres wierzycielskiego obowiązku współdziałania, w tym także kwestii należytej staranności wierzyciela przy jego wykonywaniu. W tym rozdziale zostaną również zawarte rozważania dotyczące próby abstrakcyjnego wyodrębnienia konkretnych obowiązków w ramach ogólnego obowiązku wierzycielskiego współdziałania.

Rozdział II poświęcony zostanie problematyce odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie obowiązku współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania. W pierwszej kolejności zostaną podjęte rozważania dotyczące samego pojęcia odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie zobowiązania, a także jego zakresu. Następnie przedmiotem analizy będzie konstrukcja tej odpowiedzialności, a zwłaszcza konsekwencje spotykające wierzyciela z tego tytułu, że dochodzi do naruszenia zobowiązania, które może zostać mu przypisane. W tym fragmencie zostaną przeprowadzone rozważania dotyczące postaci naruszenia zobowiązania, a zwłaszcza zwłoki wierzyciela. Nade wszystko jednak uwaga zostanie skupiona na wskazaniu konsekwencji spotykających z tego tytułu wierzyciela, ich wyodrębnieniu i określeniu charakteru prawnego. Poza konsekwencjami odszkodowawczymi zostaną przedstawione także inne konsekwencje, w tym zwłaszcza takie, jak doprowadzenie do fikcji spełnienia świadczenia, zwolnienie dłużnika z odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania czy przejście ryzyka przypadkowej utraty bądź uszkodzenia przedmiotu świadczenia. Ze szczególną uwagą zostanie przedstawiona kwestia możliwości przymusowej realizacji obowiązku wierzycielskiego obowiązku współdziałania. Wszystkie konsekwencje zostaną przy tym podzielone na konsekwencje dotyczące wszystkich zobowiązań i ich poszczególnych rodzajów oraz te przewidziane przez ustawodawcę dla niektórych ich typów. Analiza tych

zagadnień stworzy grunt pod dalsze rozważania dotyczące możliwości wpływania przez strony na zakres odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie zobowiązania, a także zakresu swobody kontraktowej w tej sferze.

Rozdział III będzie obejmował rozważania dotyczące dopuszczalności umownego kształtowania zakresu odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie obowiązku współdziałania, ale zwłaszcza co do zakresu autonomii woli stron w tej kwestii. W toku tych rozważań w pierwszej kolejności zostanie przedstawiona problematyka dotycząca kryteriów mających znaczenie przy umownym kształtowaniu odpowiedzialności wierzyciela za naruszenie zobowiązania w zakresie wierzycielskiego obowiązku współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania, a więc wytyczających granice swobody umów. Następnie zostanie przedstawiona analiza dotycząca kształtowania zakresu samego obowiązku współdziałania. Poruszone tu będą takie kwestie, jak wyłączenie i ograniczenie tego obowiązku oraz jego rozszerzenie. W dalszym ciągu rozdziału zostaną przeanalizowane także kwestie dotyczące umownego kształtowania przedstawionych wcześniej konsekwencji spotykających wierzyciela za naruszenie obowiązku współdziałania. W szczególności będzie to dotyczyło takich zagadnień, jak: dopuszczalność i zakres modyfikacji konsekwencji odszkodowawczej, kształtowanie konsekwencji polegającej na możliwości stworzenia fikcji spełnienia świadczenia, w tym przez złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego, kształtowanie konsekwencji polegającej na możliwości przymuszenia wierzyciela do współdziałania, kształtowanie konsekwencji polegającej na wyłączeniu odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie zobowiązania czy kształtowanie konsekwencji w postaci przejścia na wierzyciela ryzyka przypadkowej utraty lub uszkodzenia przedmiotu świadczenia. W końcowej części rozdziału zostaną przedstawione rozważania dotyczące dopuszczalności umownego wprowadzenia przez strony konsekwencji za naruszenie wierzycielskiego obowiązku współdziałania nieprzewidzianych w kodeksie dla danego przypadku, a zwłaszcza konstrukcji prawnych zupełnie nowych. Opracowanie zakończy podsumowanie w postaci wykazu najważniejszych tez i spostrzeżeń.

W pracy zastosowana została przede wszystkim metoda dogmatyczna. Przedmiotem analizy stała się aktualnie obowiązująca regulacja kodeksowa, choć w niewielkim rozmiarze – także regulacje pozakodeksowe. W tym zakresie analizowane są zarówno poglądy doktrynalne, jak i te zawarte w uzasadnieniach orzeczeń zapadłych na gruncie spraw dotyczących wierzycielskiego współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania. W pewnym zakresie wykorzystana została także metoda porównawcza. Biorąc pod uwagę bliskość konstrukcji zobowiązań w polskim Kodeksie cywilnym z rozwiązaniami zawartymi w niemieckim Kodeksie cywilnym (*Bürgerliches Gesetzbuch*), zostaną zestawione ze sobą poszczególne elementy konstrukcji współdziałania wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązania. Pozwoli to nie tylko dostrzec pełniejszy obraz polskiej konstrukcji, ale także dojrzeć odmienności. Te ostatnie skłaniały będą również do tego, aby zastanowić się, czy inne rozwiązania zastosowane w prawie niemieckim dadzą się wykorzystać na gruncie naszego prawa i zostać umownie wprowadzone do sfery zobowiązań w naszym obrocie prawnym.

Praca nad monografią nasuwa spostrzeżenie, że analizowana problematyka jest bardziej obszerna i złożona, niż mogłoby się to pierwotnie wydawać. Autor zdaje sobie sprawę, że szereg kwestii nadaje się do bardziej wnikliwego przeanalizowania i rozpoznania. Może stać się to jednak przyczynkiem do rozważań przez innych autorów i pogłębiania poczynionych tu refleksji, a także korygowania poszczególnych wniosków. Da się bowiem dostrzec w wielu miejscach kwestie kłopotliwe i mogące podlegać różnej ocenie (odmiennym interpretacjom). Zresztą w wielu miejscach prowadzone są rozważania obejmujące różne punkty widzenia i różne możliwe (alternatywne) wnioski.

Przejdź do księgarni →

ksiegarnia.beck.pl